

hodné pouze těm, pro něž je dostačující status objektový, tj. přiznaný společností, potažmo muži, a ne subjektový, tj. získaný na základě vlastního vědomí a uznání jako subjektu, jenž je „plně oprávněn existovat tak, jak existuje“ (s. 63).

Otázka, již se Bourdieu při svých analýzách nezabývá, je základ, na němž je celý argument i vztah nerovnosti založen, totiž binarické vnímání reality, jež se, jak Bourdieu píše, traduje „v různých středomořských společnostech, v Řecku, Itálii, Španělsku, Egyptě, Turecku, Alžírsku....a že se na této tradici očividně podílí celá Evropa...“ (s. 10).

Ke změně dané situace totiž bude potřeba, jak ukazuje Bourdieu, změny „struktur, jejichž jsou ony dispozice plodem“ (s. 40), jehož základem je trh ekonomických statků, který operuje na premise, že ženy jsou předměty, které obíhají „zdola nahoru“ (s. 40). Změna se ale může odehrát, pouze pokud se začneme snažit o jiné vnímání reality, než je vnímání založené na binarických opozicích, například vnímání založené na kontinuu či kruhu. Jak někteří postkoloniální a genderoví teoretici a teoretičky ukazují, dochází v současné době k vytváření prostoru tzv. *třetího*, jenž symbolicky transcenduje opozice. V tomto prostoru se v rámci genderových studií odehrává negociace sexuální orientace a hlavně bisexualita jako jisté svobodné neurčitosti či negociace genderové identity v rámci transgenderu jako nástroje změny. Oba tyto směry ukazují, že lpění na tradičních opozicích již není možné, neboť, jak tvrdí Mirek Vodrážka, všichni žijeme v prostoru „mezi“ (přednáška byla přednesena na semináři *Trans (gender): žijeme mezi vámi*, který proběhl v rámci nultého ročníku Trans týdne 20. března 2001 v Sociologickém ústavu AV ČR Praha).

Marcela Linková

Historická demografie 25

Praha, Sociologický ústav AV ČR 2001, 197 s.

Na přelomu roku 2001/2002 vydal Sociologický ústav AV ČR již dvacátý pátý svazek *Historické demografie*, která tradičně představuje čtenářům široké spektrum českého historickodemografic-

kého výzkumu. Upoutá jistě nejen badatele, kteří se věnují vývoji obyvatelstva, ale i ty, kteří se zajímají o průběh urbanizace českých zemí. Badatele v oblasti historické demografie pak potěší i vyčerpávající bibliografie českého demografického výzkumu, která tentokrát zahrnuje publikace za roky 1997–1999 a Soupis farních matrik založených před rokem 1650 a uložených ve státních archivech (Morava a Slezsko).

Letošní svazek otvírá rozsáhlá studie Eduarda Maura *Urbanizace Čech v raném novověku*. Jedná se o výborně zpracovanou přehledovou práci, která stručně popisuje vznik a vývoj městské sítě během 16. století a především vykresluje již relativně stabilizovanou městskou síť od poloviny 17. do poloviny 18. století. Maur městskou síť Čech zasazuje do kontextu evropské urbanizace a poukazuje na to, že česká města a městečka byla značně ovlivněna tím, že ležela stranou nejvýznamnějších evropských obchodních tepen a neměla přístup k levným vodním cestám. Většina českých měst a městeček proto spadala do kategorie malých či nanejvýš středně velkých sídel, z hlediska hustoty městské sítě však Čechy patřily k vysoce urbanizovaným územím Evropy a na jedno město nebo městečko připadalo necelých 100 km². Výjimku z hlediska velikosti představovala jen Praha, i když ani ta se nemohla srovnávat s evropskými velkoměsty typu Londýna či Paříže.

Maur poukazuje na to, že vznik městské sítě úzce souvisel s ekonomickými změnami, řemeslnou výrobou a protoindustrializací, významným faktorem bylo především hornictví. Otevírání stříbrných, cinových a zčásti i měděných dolů vedlo k dosídlení Krušných hor a k založení a rozvoji celé řady nových horních měst. Například Jáchymov představoval v první polovině 16. století druhé největší město v Čechách. Na konci 16. století však zakládání nových měst v podstatě ustalo a až do konce stavovské společnosti se městská síť příliš neměnila.

Více než zakládání nových měst a městeček a struktura městské sítě však Maura zajímá vývoj měst a městeček od poloviny 17. do poloviny 18. století. Čerpá přitom z berní ruly z roku 1654, která uvádí u každého města jednak počet domů podrobených dani, domy pohořelé a nově

osazené v posledních třech letech, jednak stavební parcely. Dalším zdrojem je tzv. Doskočilův index obcí k berní ruli z roku 1618. Upozorňuje ovšem na to, že i když se pokusil zjevné chyby odstranit nebo na ně přinejmenším upozornit, je třeba brát uvedená čísla spíše jako orientační a reflektovat jejich řádovost než detaily.

Srovnání obou pramenů autorovi umožňuje kromě jiného popsat, k jakým změnám v městském osídlení došlo během třicetileté války. Představu o velikosti českých městeček na prahu třicetileté války si lze udělat z faktu, že více než čtyřicet procent z měst mělo mezi 100–200 domy (odhadem tedy méně než 2 tis. obyvatel) a jen deset procent z nich mělo více než 400 domů. Během třicetileté války se města částečně vylidnila, například podle berní ruly byla více než třetina domů v královských městech pustých a teprve kolem roku 1720 překročil počet domů v městech a městečkách stav kolem roku 1618.

Maurova studie určitě stojí za přečtení, čtenáře přehledně seznamuje s problematikou a zájemce o podrobnější informace odkazuje na další literaturu. Je třeba ocenit rovněž to, že na závěr studie autor připojuje soupis měst a městeček podle berní ruly a Tereziánského katastru s podrobnými údaji o počtu domů v jednotlivých kategoriích a poskytuje studijní materiál dalším zájemcům.

Ostatní příspěvky v 25. svazku Historické demografie se věnují demografickému vývoji v menších lokalitách, ale to jim nijak neubírá na zajímavosti. Martin Zeman se v příspěvku *Možnosti využití „farářských relací“ jako pramene pro historicko-demografická studia* věnuje populačnímu vývoji Prácheňského kraje v 17. století a stejně jako Maur se snaží zhodnotit dopady třicetileté války na vývoj obyvatelstva. Příspěvek je vzácný i z metodologického hlediska. Autor v úvodu shrnuje výhody a nedostatky jednotlivých historických pramenů a navrhuje, jakým způsobem lze jako doplňkový pramen využívat farářské relace z roku 1676 a 1700.

Farářské relace jsou v podstatě dotazníkovým šetřením moderního typu, v němž jednotliví faráři museli povinně odpovědět na sadu otázek týkající se stavu jejich farností. Nejedná se tedy o pramen čistě demografického charakteru, a lze

je proto využívat spíše jako doplňkový pramen ke zpovědním seznamům či soupisu poddaných podle viry. Relace jsou ovšem vzácným zdrojem, protože poměrně věrně ukazují na tehdejší stav církevní správy, škol, péče o chudé, náboženský život, ale i na osoby, které se vymykaly dobovým poměrům (například osoby žijící v nelegitímním svazku, manžele žijící odděleně bez řádné odlučky, heretiky atd.).

Petra Brabcová v příspěvku *Plodnost vdavých žen v první polovině 18. století* využívá metodu rekonstrukce rodin ve dvou brněnských farnostech. Metoda rekonstrukce rodin se dosud využívala převážně při historicko-demografickém výzkumu území Čech, a autorka tak doplňuje výzkum i o informace týkající se Moravy. Z brněnských farností zvolila jednu, která původně ležela na historickém území města, a jednu, která se nacházela v 18. století již za městskými hradbami, což mimo jiné umožňuje popsat i případné rozdíly mezi městským a venkovským obyvatelstvem. Podrobné analýzy plodnosti ukazují, že z hlediska charakteru rodinného života patřila první polovina 18. století do období staršího demografického režimu s vysokou kojeneckou a dětskou mortalitou a s jen málo regulovanou manželskou plodností. Výsledky studia plodnosti však neukázaly výraznější odlišnosti mezi venkovským a městským prostředím.

Lucie Steinbachová využívá zpovědní seznamy a věnuje se *Demografickému vývoji za hladomorou v letech 1771–1772*. Kromě přehledně zpracovaného vývoje základních demografických ukazatelů v tomto období je součástí jejího příspěvku i mikrosonda o průběhu hladomorou v Postupicích na základě studia matrik, která podrobněji odkrývá jednotlivé demografické trendy. Na závěr pak autorka uvádí základní demografické statistiky jednotlivých krajů mezi roky 1769–1774.

Poslední příspěvek Jany Helmikové *Židé v Jevíčku od poloviny 19. století* je sondou z novější doby. Moravské Jevíčko patřilo k městům s relativně početnou židovskou komunitou (v polovině 19. století tvořili Židé více než třetinu populace), a tak se jedná o zajímavý příspěvek z hlediska poznání životních podmínek moravských Židů. Je nutné ocenit, že autorka se téma

tu věnovala opravdu detailně a uvádí nejen podrobné demografické, ale i sociální charakteristiky židovské komunity.

Dvacátý pátý svazek Historické demografie potvrdil, že český historickodemografický výzkum je na vysoké úrovni, i když se bohužel mezi badateli v sociálních vědách těší spíše okrajovému zájmu. Jedná se o zajímavé čtení, které může obohatit nejen historické demografy a historiky, ale lze je doporučit všem, kdo se zajímají o sociální vývoj českých zemí.

Dana Hamplová

Břetislav Horyna: *Idea Evropy*

Praha, Argo 2001, 209 s.

Kniha brněnského filozofa a religionisty Břetislava Horyny je inspirující četbou pro každého, kdo cítí určitou prázdnotu, frázovitost a bezradnost skrytou za neustále opakovanými hesly o naší cestě do Evropy. Autor si na rozdíl od politiků dal tu práci a zamyslel se nad tím, co vlastně tak často skloňovaná Evropa dnes znamená a co znamenala v minulosti. Čtenáři se tak potvrzuje jeho tušení, že ona Evropa není po stránce kulturní, náboženské ani politické vymezitelná o nic jasněji a jednoznačněji než po stránce geografické.

Autor provází čtenáře následnými fázemi vývoje na evropském subkontinentu. Sleduje přitom proces postupného ustavování evropského pocitu nadřazenosti vůči druhým, pocitu spojeného s nároky na právo misijního působení navenek, které se tak snadno svrhávalo a svrhává v právo trestat a podmaňovat si každou jinakost. Tuto vnější expanzivnost zachycuje Horyna v kontrastu s vnitřním puzením nalézat nepřijatelnou jinakost také uvnitř hradeb a zde ji překonávat tím, že bude známkována jako hereze a bez milosti vylučována.

Tuto logiku rozvíjí autor na dějinném půdorysu, kde se postupně střídá stará Evropa kmeňové rozrůzněnosti, křesťanská Evropa se svými direktivně univerzalistickými nároky, Evropa globálně expandující modernity a posléze dnešní Evropa ambicí, jež přicházejí na samém konci dějin.

Autor polemizuje s těmi, kdo by chtěli hledat jednotící princip Evropy v monistickém duchu křesťanství. Ukazuje, jak právě křesťanství zcela programově prosazovalo onu netolerantnost k jinakosti a jak ve jménu nekompromisně monopolních nároků na jedinou pravdu, na jedinou správnou cestu posiluje vylučovatelskou a potlačovatelskou mentalitu.

Evropskou linii potlačování barbarství navenek a vylučování hereze uvnitř sleduje pak Horyna v moderních dobách, kdy jedno i druhé se dlouho skrývá pod heslem pokroku a pevné víry v emancipaci a také v rozum, jež dokáže ve svých umělých racionalizacích hravě skrýt i emancipaci od rozumu. Polovičitost vlastní civilizace a současně posedlost civilizovaním druhých se tak jen navzájem posilují a umocňují. V myšlence rozvíjení ekonomicky zaostalých je pak nalezen dokonalý moderní přepis původně náboženského stereotypu o méněcennosti pohanů, které je nutno s patřičnou pompou pokřít moderními technologiemi, aby mohli být zasvěceni do kultu nekonečného a všemocného růstu a tím získali naději na ekonomickou spásu v království věčné prosperity.

V kontextu těchto úvah a tohoto filozofického dějinného schématu vnímaného manheimovsky jako zápas o dominantní interpretaci světa klade Horyna řadu naléhavých otázek: Jaká Evropa má být naší vlastí? A je po zkušenostech s nacionalismem vůbec žádoucí, abychom jednoduše jednu vlast nahradili druhou, více prosperující? A čím pro nás Evropa bude, pokud se nám ani z moci úřední ve vlast proměnit nedokáže? Břetislav Horyna ve své knize přináší mimo jiné zajímavý pohled na globalizaci jako na produkt evropského jednání, který se osamostatnil a ožil svým vlastním životem, na němž se Evropa již v určujícím smyslu nepodílí, vůči jehož odvráceným stránkám naopak zatím marně hledá ochranu. Globalizace je nechtěný potomek minulého evropocentrismu, jenž se hlásí o své dědické nároky nevhodně právě v době, kdy *Evropa se opět stává nejmenší provincií tohoto světa*. Evropa, z níž pochází vše, co globalizace potřebovala ke svému rozletu, ocitá se ve věku globalizace náhle v pozici, těch, kdo jsou snadno postradatelní. Odtud pak přichází další mocný im-